

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

בעלת

התנאי

ואשת

אח

דממילא

יום חמישי יד אדר ב

יבמות דף י

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

קושיית התוספות דליתני בעלת התנאי ויישובי הראשונים

המשנה במסכת יבמות (ב.) מונה חמש עשרה עריות הפטורות מייבום ופטורות את צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום. והתוספות (י. ד"ה לעולם) מקשים מדוע לא מביאה המשנה שגם ערות 'אשת איש' פוטרת מן הייבום. והנה, הציור הרגיל של אשת איש אינו שייך כמובן במקום ייבום, כי היבמה נפלה לייבום אחר שבעלה מת ואינה עוד אשת איש, אלא שהתוספות מוצאים כמה אופנים שבהם תיתכן נפילה של אשת איש לייבום.

הדוגמא הראשונה שמביאים התוספות היא 'בעלת התנאי', באופן שראובן שנשא אשה גירשה על דעת שלא תנשא ללוי, והלכה ונישאת לשמעון אחי לוי, ומת שמעון, ונפלה אשה זו לפני לוי אחיו לייבום, אלא שאינו יכול לייבמה - כי אם ייבמה הרי ביטלה את תנאי הגט שלא להינשא לו - והרי היא אשת איש. ונמצא שאשה זו אסורה ביבום משום ערות אשת איש, ואם כן גם צרתה - אשה אחרת של שמעון - תהיה פטור מייבום מכח היותה 'צרת ערוה'.

הרמב"ן (ב.) מתייחס אף הוא לשאלת רבותינו הצרפתיים. תחילה הוא מגדיר את השאלה כשאלה של קינטור, לפי שאין המשנה עוסקת בתנאים, אך מכל מקום הוא נזקק לה לדינא, ומסיק שצרתה לא תהיה פטורה מייבום, והטעם: שאין זו צרת ערוה כלל, אלא זו גרושה גמורה אצל ראובן כשאר כל האנשים, ומשום תנאי בעלמא אסורה עליו שלא יבטל את גיטה ממנו ומכל אדם, ע"כ. ביאור דבריו, שהרי כל זמן שלא התבטל התנאי הרי היא מגורשת ואינה אשת איש, ואם כן אין כאן 'ערוה' שנפלה ליבום ואי אפשר לפטור את צרתה מדין 'צרת ערוה'.

גם התוספות הלכו בדרך דומה, וכתבו שאין זו דומה ל'אחות אשה', דהתם בשעת נפילה הוי אחות אשתו, אבל הכא בשעת נפילה אינה אשת איש עד שתבעל לו. ומוסיפים תוספות: ואפילו אם תחשבנה אשת איש כיון שמטעם אשת איש אסורה ליבעל לו, מכל מקום לא דמי, כיון שאם תבעל ליבם שנאסרה עליו הויא אשת איש ולא היתה אשת אחיו מעולם, הלכך לא פטרה צרתה, ע"כ. דהיינו שיש לדון כאן מדין 'ממה נפשך', שהרי אם תדון את האשה כפי מצבה עתה - הרי היא מגורשת ואינה כלל 'אשת איש', וצרתה אינה 'צרת ערוה'. ואם תדונה כאשת איש כיון שמכח ערות אשת איש אינו יכול ליבמה, ויש לנו לדון את מצבה לפי מה שיהיה אם ייבמנה, הרי שוב אינה 'צרתה' - כי כיון שייבמה ובטל תנאה, שוב בטל גיטה הראשון, ונשאה שמעון באיסור אשת איש ולא תפסו קידושיו, ועתה לא נפלה לפני לוי אלא הצרה ואין כאן לא ערוה ולא צרת ערוה.

מחלוקת הראשונים בדיון חליצה בבעלת התנאי

והנה יש לדון לדעת הראשונים מה יהיה דין 'בעלת התנאי' לענין חליצה, שהרי יסוד הראשונים הוא שאין לדון את האשה כאשת איש עתה כיון שאינה אשת איש, אך מאידך גם אינה יכולה להתייבם שכן אם תתייבם הרי היא אשת איש. וכתב הרמב"ן: מיהו, כשנפלה לפניו לבדה, אני מסופק אם צריכה חליצה ממנו כיון דמגורשת אצלו, או כיון שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה, וכן נראה אלא שצריך תלמוד. הרי שהרמב"ן הסתפק בכך ונקט להכריע שפטור אף מחליצה.

וכך דקדקו האחרונים גם מדברי התוספות, שכן התוספות מוסיפים שכל דבריהם לדעת הסוברים ש'פטור צרה' נלמד מ'אחות אשה', שאז יש לומר שאין בעלת התנאי דומה לאחות אשה. אבל לדעת רבי (ח:): הולמד פטור צרה מקרא ד'ולקחה' - כל היכא דאיכא תרי ליקוחין, דאי בעי נסיב האי ואי בעי נסיב האי שריא, ואי לא - תרוייהו אסירין [- שכיון שבבית זה יש שתי צרות ואחת אינה ראויה לו, שוב גם השניה אסורה], אם כן מה בכך שאין לדון את בעלת התנאי כרגע כאשת איש, סוף סוף אין לו בה ליקוחין ויש לה לפטור צרה. ובתוספות שם (ח: ד"ה כל) מבואר שאם אחת חולצת ולא מתייבמת, מתקיים בכך דין 'ולקחה' ואינה פוטרת צרתה. ואם כן מוכח מתוספות שבעלת התנאי אף אינה חולצת, ולכן דנו התוספות שיש לה לפטור צרתה מדין 'ולקחה'.

וברשב"א (ב.) יישב כיישוב הרמב"ן: דזו ודאי אינה פוטרת לא מן החליצה ולא מן היבום, לפי שאין פוטרת צרה אלא ערוה גמורה כאחות אשה שהתורה אסרה עליו, אבל זו שאינה אסורה אלא מחמת תנאי בלבד, ומגורשת גמורה היא אצל הכל, אלא שאינה יכולה להתייבם היא עצמה מחמת תנאו של זה, וכדי שלא יבטל הגט למפרע לגמרי - בכי האי ודאי אין צרתה פטורה, אלא חולצת או מתייבמת.

אמנם לגבי דין 'בעלת התנאי' עצמה, נקט הרשב"א תחילה שלא כדעת התוספות והרמב"ן, אלא: ומסתברא לי דאפילו היא עצמה חולצת, ואין אני קורא בזו כל שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה. וביאר סברתו, שרק באשה האסורה ביבום מחמת היותה ערוה שייך לומר שכיון שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה, אך מי שאינה עולה ליבום מחמת גורם צדדי, שעל ידי שתתייבם יתבטל הגט ותהיה אשת איש, בכה"ג אין טעם לפוטרה מן החליצה. ומ"מ בסוף דבריו הביא הרשב"א את דברי הרמב"ן שנסתפק בדיון זה ומטין דבריו לפוטרה מן החליצה ומן היבום, דכל שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה. ומסיק הרשב"א: ואין דעתנו מכרעת במקומו.

קושיית האחרונים שצרתה תיפטר מדין צרת אש אח ויסוד הגר"ח באשת אח דממילא

על פי כל זה הקשו האחרונים, שלכאורה הראשונים לא נתנו טעם אלא לכך שאין לפטור את צרת 'בעלת התנאי' מכח היות 'צרת ערות אשת איש', שעל זה פירשו שכיון שעתה אינה אשת איש אינה חשובה 'צרת ערוה'. אך לכאורה יש לפוטרה מטעם אחר, שהרי כבר ייסד לנו רש"י בכמה מקומות,

"לפי יסוד

זה כתב

האמרי

משה ליישב

את הקושיא

בבעלת

התנאי, כי

לא הוקשה

להם כלל

שטיפטר

מדין 'צרת

ערות

אשת אח'

כיון שהיא

'אשת אח

דממילא"

לתרומות והקדשות

ניתן לפנות למייל
המערכת

כל תרומה מסייעת
בהפצה רחבה של
הגליון

שאשת אח שנפלה ליבום אם פטורה היא מן החליצה ומן היבום - שוב ממילא אסורה היא מדין 'אשת אח' כדן 'אשת אח שלא במקום מצוה', ואם כן, כיון ש'בעלת התנאי' אינה נופלת ליבום וחליצה מאחר ואם ייבמה תעשה אשת איש, הרי היא פטורה מיבום וחליצה ושוב יש לה להיאסר על היבום מדין 'אשת אח שלא במקום מצוה', ושוב יש לנו לפטור את צרתה מדין 'צרת ערות אשת אח'.

והנה עוד איתא בגמרא (יבמות לו.) שמי שמת בלא בנים והניח אשתו מעוברת, הרי היא אסורה לשוק כל זמן שלא ילדה, ואף כשילדה לבסוף בן קיימא לא הותרה למפרע - משום שאין הולד פוטר עד שיצא לאויר העולם. ובמשנה שם (לה:) מבואר שהכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת, וילדה בן קיימא, חייב קרבן מדין בא על אשת אחיו שלא במקום מצוה. ואם כן מבואר בחשבון הדברים שבזמן שהיבמה מעוברת, מחד גיסא הבן אינו פוטר והרי היא אסורה לשוק, ומאיך אין בה קיום מצות יבום, והבא עליה חייב קרבן.

והקשה מרן הגר"ח צ"ל, דאם כן מדוע אינה מותרת לשוק, והלא אף אם מצד הולד - אין הולד פוטר עד שיצא לאויר העולם - אך הלא היא עתה אסורה על היבום מדין 'אשת אח שלא במקום מצוה', ואם כן מחמת ערוה זו תיפטר לשוק, כדרך שכל יבמה האסורה מדין ערוה מותרת לשוק.

וייסד הגר"ח ש'ערוה דאשת אח דממילא' אינה פוטרת. דהיינו, שיבמה שמצד איסור 'אשת אח' שלה היתה מותרת ליבום, והטעם שאינה מתייבמת הוא מסיבה צדדית, בכהאי גוונא אין ערוה זו של 'אשת אח' סותרת למצות היבום - ולכן אינה פוטרת את היבמה מדין יבום. וממילא אף שאסורה היבמה המעוברת על היבום מדין 'אשת אח שלא במקום מצוה', אך מכל מקום כיון שמצד ערות אשת אח היתה צריכה להיות מותרת, רק שיש מעכב צדדי שהעובר פוטר מיבום - בכהאי גוונא אין ערות 'אשת אח' פוטרתה מדין ערוה.

ביאור רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל בסברת יסוד הגר"ח

ובחידושי רבי שמואל כתב ששמע מי שביאר דברי הגר"ח כפשוטם, שערוה של 'אשת אח' אינה פוטרת צרה מדין 'צרת ערוה', כי אין ערוה פוטרת צרתה אלא במקום שפוטרת את עצמה מדין ערוה, אך כשהיא עצמה אינה פטורה מדין ערוה אלא מחמת דבר צדדי, ממילא אינה פוטרת את צרתה מדין ערוה. אך הגרש"ר תמה על כך, מה סברא יש בזה, למה לא נאמר שאחרי שמאיזה סיבה שהיא נפטרה אשה זו מדין היבום, שוב הרי היא ערוה דאשת אח, ומעתה תפטר צרתה מדין 'צרת ערוה'.

ולכן ביאר רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל סברת הגר"ח באופן אחר, והוא, שבכל ערוה יש כמה דינים, א' דין האיסור, שאסור לבוא על הערוה וחייב עליה כרת וכיו"ב. ב' דין תפיסת קידושין, שאין קידושין תופסים בחייבי כריתות וכו'. ג' פטור ממצות יבום. וכל דין ודין עומד בפני עצמו, וממילא אשת אח שנפלה לפני היבום ומצד ה'אשת אח' שלה יש לה להתייבם, אם כן אין בערות 'אשת אח' את כל אלו הדינים, ומעתה גם אם מחמת סיבה צדדית אסור לו לייבמה, הרי בכך אין די אלא כדי להעמיד על אשה זו את האיסור או העונש, אבל סוף סוף אין לאשה זו 'דין ערוה' לגבי 'פטור מיבום', והסיבה שפטרה אותה מחובת היבום אינה מחדשת בה דין להחשיבה כ'ערוה הפוטרת מיבום', וממילא אין טעם לפטור את צרתה מדין 'צרת ערוה'.

עכ"פ לפי יסוד זה כתב האמרי משה (סימן ז) בשם הגר"ח ליישב את הקושיא הנזכרת על דברי הראשונים לגבי בעלת התנאי. כי באמת הראשונים לא נזקקו אלא לבאר מדוע לא תפטר צרתה של בעלת התנאי, בהיותה 'צרת ערות אשת איש', אך לא הוקשה להם כלל שיש לה להיפטר מדין 'צרת ערות אשת אח', כי למרות ש'בעלת התנאי' אסורה ביבום כדי שלא יתבטל הגט ותהיה אשת איש, אך סוף סוף ערות ה'אשת אח' שלה - הרי היא ערוה העומדת ליבום ואינה סותרת ליבום ואין בה דין ערוה לפטור מיבום, ולכן אף אין לדון את צרתה כדן 'צרת ערוה'.

קושיית הרא"ש לדעת הפוטר חייבי לאוין ועשין מחליצה מדאורייתא שיפטרו צרותיהן

ובגמרא (כ.) מבואר שחייבי לאוין ועשין אין מתייבמות מדאורייתא, משום דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, ואמנם מבואר בגמרא שצריכות חליצה. ודעת רוב הראשונים שצריכות חליצה מדאורייתא, אמנם דעת הר"י בהר"ם (הו"ד בתוספות הרא"ש שם) וכן דעת המאירי (שם) שכשם שפטורות מיבום מדאורייתא כן פטורות מחליצה, דכל שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה.

והקשה התוספות הרא"ש מדוע אינם פטורות את צרותיהם, וביאר הגרש"ר את קושייתו, שכיון שאינם מתייבמות אם כן הרי הם 'אשת אח שלא במקום מצוה' וזו ערוה שיש בה כרת, ויפטרו צרותיהם מדין 'צרת ערות אשת אח'. ולכאורה לדעת הגר"ח אין כל מקום לקושיית הרא"ש, כי ערות אשת אח זו הרי היא 'אשת אח דממילא' שאינה פוטרת את הצרה כפי שנתבאר. ואם כן מוכח מדברי הרא"ש שאינו מסכים ליסודו של הגר"ח, ותלוי הדבר במחלוקת ראשונים.

אלא שאם כן חזרה הקושיה למקומה, כי הרא"ש עצמו פירש בטעם הדבר שלא נקטה המשנה ערות אשת איש באופן של 'בעלת התנאי', כי אם אכן תיבעל נמצא שהיתה אשת איש ופקעו קידושי האח וכלל אינה צרתה. ולכאורה סברא זו אינה שייכת אלא אם אנו דנים לפוטרה מדין 'צרת ערות אשת איש' שעל זה יש לומר שאין לדונה כצרת ערות אשת איש, מאחר ואם היא אשת איש אז צרתה אינה צרתה כי יפקעו קידושיה. אבל עדיין יש לדון שיש לפטור את צרתה מדין 'צרת ערות אשת אח', שהרי סוף סוף 'בעלת התנאי' עדיין אינה אשת איש ועתה אסורה היא ליבום והרי היא אשת אח שלא במקום מצוה, וצרתה - צרת ערות אשת אח. ואי אפשר ליישב כיישוב הגר"ח כיון שהרא"ש עצמו אינו מסכים ליסוד זה, והניח דעת הרא"ש בצ"ע.